

В подальших дослідженнях слід обґрунтувати методику оцінки соціальної складової ефективності ЄВРО-2012, зокрема використання експертних методів та доручення їх до оцінки загальної ефективності проекту.

1. Закон України «Про організацію та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні» від 25.12.2008 р. 2. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2010 р. № 357 "Про затвердження Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу". 3. Габрель М.М. Просторова організація містобудівних систем: моногр. / М.М. Габрель; [Інститут регіональних досліджень НАН України]. – К.: Вид. дім А.С.С, 2004. – 400 с. 4. Додаток до Постанови КМУ від 14 квітня 2010 р. № 357: Завдання і заходи з підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу". 5. <http://www.stat-lviv.com>. 6. <http://www.city-adm.lviv.ua>

УДК 364.22

В.О. Івашків

Національний університет “Львівська політехніка”

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗПОДІЛУ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЕКОНОМІКАХ

© Івашків В.О., 2012

Наведено теоретичні підходи до розподілу та перерозподілу доходів у перехідних економіках, джерела та структуру доходів населення, здійснено аналіз економічних шкіл, які зробили істотний внесок у формування теорії розподілу та перерозподілу доходів населення. Наведено інструменти перерозподілу доходів у перехідних економіках з окресленням їх застосування.

Ключові слова: дохід, розподіл, перерозподіл, трансформаційна економіка, нерівність, диференціація, капітал, домогосподарства, еквівалентний розмір.

V.O. Ivashkiv

Lviv Polytechnic National University

THEORETICAL APPROACHES TO THE DISTRIBUTION AND REDISTRIBUTION OF INCOME IN TRANSFORMATIONAL ECONOMIES

In the article the theoretical approaches to the distribution and redistribution of income in transition economies, sources and structure of incomes, economic analysis, which made significant schools contribute to the formation of the theory of distribution and redistribution of income of the population. Redistribution of income are tools in the transitional economies of okreslennâm.

Key words: income distribution, redistribution, transformational economy, inequality, differentiation, capital, household size, household.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Основну увагу дослідників привертає збільшення нерівності розподілу

доходів у всіх країнах з перехідною (трансформаційною) економікою. Оскільки у країнах з високим рівнем розвитку реальна заробітна плата зростає відповідно до рівня продуктивності праці і забезпечується її високим рівнем, у трансформаційних економіках праця як фактор виробництва є надлишковою, пропозиція праці перевищує попит на неї, а капітал, як фактор виробництва є порівняно дефіцитним [1]. Цим частково і можна пояснити низьку частку оплати праці у структурі національного доходу, що зрештою і приводить до істотного соціального розшарування та нерівності населення.

Особливості сучасного етапу соціально-економічного розвитку України вказують на потребу змін пріоритетів її соціальної політики. Передусім, це стосується політики оплати праці та доходів населення, оскільки саме в цій частині можна віднайти дієві інструменти для запобігання подальшій соціальній поляризації суспільства.

Короткий аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблематики. Попередні дослідження проблеми нерівності розподілу доходів ґрунтуються на працях В. Оджбона, С.Рішена, П. Тоусенда, О. Каннаса, які концентрували увагу на універсальних підходах до визначення бідності, які, однак, не містили повної картини факторів та аспектів цього явища. Українські дослідники Ю.І. Саєнко, Г.З. Гомусова, В.П. Бевз застосовували методичні підходи до визначення бідності та особливості її прояву. Бідність, як поляризація та розшарування суспільства, є наслідком несправедливої диференціації доходів. Проблемі диференціації доходів та шляхам її вирішення приділяється значна увага сучасних науковців, політиків, суспільних діячів. В Україні вивченням аспектів диференціації населення за заробітною платою та доходами займаються такі провідні вчені як Е.М. Лібанова, Н.М. Холод, В.М. Новикова, А.П. Ревенко, Г.Т. Куликов, І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, Л.М. Черенько та інші

Цілі статті. Цілями статті є:

- 1) аналіз джерел та структури доходів населення;
- 2) аналіз економічних шкіл, які зробили істотний внесок у формування теорії розподілу та перерозподілу доходів населення;
- 3) окреслення механізмів перерозподілу доходів у перехідних економіках.

Виклад основного матеріалу. В основі визначення категорії «дохід» лежить ідея англійського економіста Дж.Р. Гікса. У своїй праці «Вартість і капітал» економіст дав кілька визначень категорії «дохід»:

- 1) дохід – це максимальна кількість засобів, які можна витратити протягом певного періоду за умови, що відповідно до наявних очікувань капітальна вартість майбутніх надходжень залишиться попередньою;
- 2) дохід – це максимальна кількість засобів, які індивід може витратити протягом конкретного тижня, і які він очікує витратити протягом кожного наступного тижня [2].

Ці ідеї Гікса і лягли в основу концепції доходів, прийнятої в новій системі національних рахунків ООН 1993 року. Згідно з концепцією, дохід потрібно визначати як максимальну суму грошей, яку можна використати на споживання впродовж деякого проміжку часу і у той же час зберегти наприкінці цього періоду капітал, який був на початку.

Для аналізу стану матеріального добробуту домогосподарств (домогосподарство – це сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні, або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю чи частково об’єднують та витрачають кошти [1]) згідно з Держкомстатом України до системи показників рівня життя домогосподарств зараховано:

- 1) грошові доходи – надходження грошей у вигляді оплати праці, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, надходження від продажу продуктів сільського господарства, доходів від власності, пенсії, стипендії, різні допомоги, грошову допомогу від родичів та інших осіб, аліменти тощо;
- 2) негрошові доходи – вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства, вартість подарованих продуктів харчування, суми пільг та субсидій;

3) загальні доходи – сума грошових та негрошових доходів;

4) сукупні ресурси – загальні доходи, використані заощадження, прирости позик, кредитів, а також повернення боргів домогосподарству.

Враховуючи визначення Гікса, що дохід – це певна кількість засобів, якими володіє індивід, і які він очікує витратити протягом наступного періоду життя, власне згідно з цим трактуванням, негрошові доходи важко зарахувати до доходів як таких, оскільки вони є одноразовими і відсутня надія на їх повторення.

В економічній науці є декілька основних економічних шкіл, які зробили істотний внесок у теорію розподілу та перерозподілу доходів населення (табл. 1):

Таблиця 1

Економічні школи та суть концепції розподілу та перерозподілу доходів

Назва економічної школи	Представники	Економічна суть в контексті розподілу та перерозподілу доходів
Класична школа	А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.С. Мілль, Е. Берк, Дж.Прістлі, Дж. Бентам, А. Юнг, Ф. Лассаль, Мак-Кулох	Суспільство, як єдність, і кожен член суспільства має свою частку в національному доході. Добробут і щастя кожного знаходиться в залежності від добробуту суспільства в цілому. Зростання національного багатства впливає на зростання життєвого рівня громадян.[3]. Вільне підприємництво повинно забезпечувати зростання національного багатства і тому воно отримує гарантії недоторканості в державній політиці невтручання. У суспільстві є 3 класи: капіталісти, наймані робітники і земельні власники та 3 види доходів: прибуток, заробітна плата, земельна рента [4]
Марксизм	К. Маркс, К. Каутський	Власники капіталу привласнюють додаткову вартість, а наймані працівники – вартість робочої сили. Робітники створюють продукцію на більшу величину, ніж складають витрати на їх утримання та відтворення. Прибуток власника оцінюється як результат експлуатації робочої сили. Зростання продуктивності праці, досягнуте при капітальному способі виробництва, даючи вигоди капіталісту, не звільняє робітників від всезростаючої бідності. К.Каутський стверджував, що зубожіння робітників треба сприймати як тенденцію, а не як реальний факт [1]
Маржиналізм	Л. Вальрас, К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Л. Візер, Дж.Б. Кларк	Теорія розподілу доходів ґрунтується на основі граничної корисності. Усі фактори виробництва створюють національний дохід і беруть участь у його привласненні. Прибуток є платою за використання такого фактору як підприємницький хист. Існує природний закон розподілу, згідно з яким кожен економічний суб'єкт має свою винагороду[5]
Інституціоналізм	Т. Веблен, В. Комонс, В. Мітчел, В. Гамільтон, А. Берлі, В. Льюїс, М. Туган-Барановський, Я. Таката	Економіку неможливо розглядати без аналізу соціальних, політичних та соціально-психологічних чинників. Величина заробітної плати визначається двома чинниками – продуктивністю суспільної праці, яка визначає обсяг суспільного продукту, що підлягає розподілу між суспільними класами та соціальною силою робітничого класу, від якої залежить частка суспільного продукту, яка надходить у розпорядження робітника [6]. Туган-Барановський вважав, що «чим більше згуртовані робітники, тим вони економічно сильніші по відношенню до капіталістів і тим більшу частку свого продукту можуть відстояти у боротьбі з останніми» [6]

Збільшення нерівності розподілу доходів у всіх країнах з перехідною економікою зумовили поширення бідності – явища, існування якого у командно-адміністративних економіках завжди заперечували [1]. Бідність, як соціально-економічне явище безпосередньо пов'язана як з рівнем економічного розвитку, так з нерівністю у доступі до матеріальних та нематеріальних благ. Це означає, що, по-перше, бідність існує завжди, змінюються лише її форми та прояви, а по-друге, бідність є відносною у часі та просторі – кожна країна в конкретний проміжок часу використовує своє трактування бідності. Так, у країнах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку бідність віддзеркалюється у таких явищах, як голод, відсутність доступу до чистої питної води, неписьменність, висока смертність від інфекційних та паразитарних захворювань, які сучасні засоби медицини успішно лікують. У країнах з високим рівнем добробуту бідність може ототожнюватися із відсутністю коштів на товари тривалого користування, з неможливістю отримання кредиту чи відсутністю доступу до професійної освіти. До складу бідних у результаті низької заробітної плати та її заборгованості потрапило чимало представників колишнього середнього класу країни. До прошарку бідних увійшли багато працівників престижних професій: викладацький персонал ВНЗ, професійні медики, науковці, вчителі. На думку, Е. Лібанової, існує бідність «сильних» та «слабких»: бідність «слабких» – це бідність непрацевдатних або частково непрацевдатних осіб, осіб з особливими потребами. Така бідність має соціальне забарвлення, вона обумовлена демографічними особливостями окремих категорій населення. Певні прояви бідності «слабких» спостерігаються в будь-яких суспільствах, але підтримка вразливих верств належить до основних функцій держави і має здійснюватися на засадах соціальної допомоги, а не соціального страхування. На відміну від бідності «слабких», бідність «сильних» виникає переважно в кризових умовах, коли повноцінні працевдатні особи не з власної вини не в змозі забезпечити своєю працею прийнятні в суспільстві стандарти способу життя. У цьому контексті бідність «сильних» має переважно економічну природу. Власне тому, насамперед, потрібно будувати механізм подолання бідності «сильних», які сформують здорове, гармонійне суспільство, в якому бідність «слабких» поступово скорочуватиметься.

Проблему нерівності розподілу можна аналізувати на основі даних про розподіл доходів та видатків, а ще доречніше аналізувати обсяг споживання. Існує декілька аргументів, чому дані про споживання домогосподарств точніше відображають реальний стан справ у перехідних економіках. У багатьох країнах з перехідною економікою люди отримували заробітну плату нерегулярно, із затримкою кілька місяців. Власне, у такому разі, інформація про обсяги споживання точніше віддзеркалює рівень життя ніж доходи. По-друге, не всі доходи проходять процедуру декларації, оскільки вони отримані від нелегальної чи напівлегальної діяльності. По-третє, домогосподарства споживають продукти на присадибних ділянках, що не впливає на грошові доходи, але змінює обсяг споживання. Для того, щоб доходи і витрати усіх домогосподарств могли бути достовірними показниками їх добробуту, необхідно внести поправку на чисельний склад домогосподарств і звести до подушевого доходу [1]. Найпростіше – це поділити дохід домогосподарства на кількість осіб. Однак є один нюанс, починає спрацьовувати ефект масштабу, оскільки домогосподарства з 5 осіб з доходом – 250 ум. од. є у кращому становищі, ніж одна особа з доходом – 50 ум. од. ефект масштабу проявляється за декількома напрямками:

- у межах домогосподарства можна розділити видатки на оплату комунальних послуг, утримання авто;
- вік чи стать членів домогосподарств також впливає на досягнення певного рівня добробуту.

Економію на масштабі можна визначити через зведення розміру домогосподарства до показника, який називається еквівалентним розміром домогосподарства. Для прикладу, домогосподарство з еквівалентним розміром 2,5 повинно споживати у 2,5 раза більше ніж домогосподарства з однієї особи. Шкала еквівалентності враховує вікову структуру та кількість членів домогосподарств.

Цю шкалу можна виразити такою формулою [7]:

$$\text{Еквівалентний розмір} = (\text{дорослі} + a \times \text{дити})^q \quad (1)$$

де дорослі – кількість членів домогосподарств; діти – кількість членів домогосподарств віком до 15 років; α і θ – параметри у діапазоні між 0 та 1.

У країнах ОЕСР донедавна використовували таку шкалу:

$$\text{Еквівалентний розмір} = 0,3 + 0,7 \times \text{дорослі} + 0,5 \times \text{діти} \quad (2)$$

Значення «1» надавалося першому дорослому, «0,7» – всім наступним дорослим і «0,5» – дітям. Цю шкалу часто називають «старою» шкалою ОЕСР, або Оксфордською шкалою [1]. Наприкінці 1990-х років ОЕСР почала використовувати шкалу, яку уперше запропонував європейський дослідник А.Гагенаарс у 1994 році [8]. Ця шкала надає більшу вагу ефекту масштабу.

$$\text{Еквівалентний розмір} = 0,5 + 0,5 \times \text{дорослі} + 0,3 \times \text{діти} \quad (3)$$

Однак між вченими немає єдиного підходу щодо шкали еквівалентного розміру домогосподарств у трансформаційних (перехідних) економіках. Для прикладу, Б. Міланович твердить, що для точного визначення рівня бідності, потрібно оперувати не еквівалентними одиницями, а використовувати дані про реальні індивідуальні доходи. Власне тому, у країнах з великим розміром домогосподарств використання шкал еквівалентності призводить до завищення рівня бідності.

Для порівняння рівня добробуту домогосподарств з різною кількістю членів, російський дослідник А. Суринов пропонує використовувати таку формулу [9]:

$$N = \frac{D}{S^e} \quad (4)$$

де N – рівень добробуту (так званий еквівалентний дохід); D – номінальний дохід домогосподарства; S – кількість членів домогосподарства; e – коефіцієнт еквівалентності.

А. Суринов пропонує використати шкалу, в основі якої лежить припущення, що еквівалентність є логарифмом розміру домогосподарства. Недоліком такого підходу є те, що шкала не враховує вік членів домогосподарства, оскільки зрозуміло, що для задоволення потреб дітей потрібно менше коштів, аніж для задоволення потреб дорослого.

Таблиця 2

Шкала еквівалентності кількості членів домогосподарства за А. Суриновим

Кількість членів домогосподарства	Шкала еквівалентності
1	1,00
2	1,41
3	1,73
4	2,00
5	2,24
6	2,45

В Україні при визначенні рівня бідності використовують модифіковану шкалу еквівалентності, де першому дорослому присвоюють вагу 1,0, усім наступним дорослим – 0,7, а дітям, незалежно від віку – 0,5.

Висновки. Необхідною умовою вирішення проблем соціальної модернізації України в контексті глобалізаційних перетворень є забезпечення усталеного економічного зростання та відповідного соціального розвитку з метою формування потужного середнього класу.

Формування нової концепції соціального розвитку України та її регіонів, повинно бути повністю орієнтоване на досягнення такої мети, як підвищення якості життєдіяльності населення на основі:

- подолання його надмірної економічної та соціальної поляризації;
- скорочення бідності;
- усунення структурних протиріч між попитом на робочу силу та її пропозицією;
- розвиток соціальної інфраструктури.

В усіх економічних системах уряд бере на себе відповідальність за перерозподіл доходів населення з метою уникнення протиріч щодо нерівномірності розподілу доходів та зростання рівня бідності. Масштаби цього розподілу залежать від багатьох чинників, а саме:

- 1) тип економічної системи;
- 2) структура державних видатків;
- 3) ступінь політичної стабільності;
- 4) діловий клімат бізнесу;
- 5) менталітет нації, її цінності тощо.

Механізмами перерозподілу доходів населення повинні стати:

- податки;
- державні трансфертні платежі;
- регулювання цін на товари та послуги [1].

Головним дискусійним питанням залишається ступінь та глибина втручання держави у структуру перерозподілу доходів. Однак істина одна – держава повинна створити максимально можливі умови для підвищення добробуту або хоча би його стабілізацію при інших незмінних економічних умовах.

Подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування практичних рекомендацій побудови ефективного механізму перерозподілу доходів та подолання бідності України на прикладі окремого регіону.

1. Холод Н.М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: монографія / Назар Холод. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с. 2. Хикс Дж.Р. Стоимість и капитал / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1993. 3. Сміт Адам. Добробут націй: Дослідження про природу та причини багатства народів. – К.: Port Royal, 2001. 4. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Антология экономической классики. Т. 1. – М.: Экономклуб, 1991. 5. Clark John Bates. *The Distribution of Wealth. A Theory of Wages, Juterest and Profits.* – New York, the Macmillan Company, 1908. 6. Туган-Барановський М.І. Основи політичної економії. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 7. *Marking transition Work for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia.* – World Bank, 2000. 8. Hagenaaars A. de Vos and M.A. Zaidi. *Poverty Statistics in the Late 1980 s. Researcch Based on Micro – data.* – Office For Official Publications of the European Communities Lухembourg 1994. 9. Суринов А.Е. Доходы населения. Опыт количественных измерений. – М.: Финансы и статистика, 2000. 10. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: моногр. / Е.М.Лібанова. – К.: КНЕУ, 2008. – 330 с.